

2. Burowska Z., Karpala B., Nowopol B., Wilk A. (1985). *Ćwiczenia muzyczne w klasach I-III* [Musical exercises in grades 1-3]. Warszawa: WSiP. [in Polish]
3. Grygorczuk M. (1988). Środowiskowe uwarunkowania wyników nauczania w zakresie muzyki [Environmental determinants of music learning outcomes]. *Wychowanie Muzyczne w Szkole*, (1), 110 - 111. [in Polish]
4. Kotarska J. (1986). *Wpływ koncertów szkolnych na rozwój wrażliwości muzycznej młodzieży, [w:] Podstawy teoretyczne wychowania muzycznego: metodologia badań* [The influence of school concerts on the development of musical sensitivity of young people, [in:] Theoretical foundations of music education: research methodology]. Warszawa. [in Polish]
5. Lipska E. (1987). Zmiany w programie «muzyka w szkole podstawowej» [Changes to the «primary school music» program]. *Wychowanie Muzyczne*, 2, 102-103. [in Polish]
6. Lipska E., Przychodzińska M. (1991). *Muzyka w nauczaniu początkowym. Metodyka* [Music in primary education. Methodology]. Warszawa: WSiP. [in Polish]
7. Nyderek A. (1984). *Wybrane czynniki warunkujące sukces pracy pedagogicznej nauczyciela wychowania muzycznego* [Selected factors determining the success of a music education teacher's pedagogical work]. Gołębiowskiej M. i Szewczyk L. (Ed.). Warszawa: Instytut Pedagogiczny Akademii Muzycznej im. F. Chopina. [in Polish]
8. Przychodzińska M. (1987). *Polskie koncepcje powszechnego wychowania muzycznego: tradycje – współczesność* [Polish concepts of universal music education: traditions - contemporary times]. Warszawa: WSiP. [in Polish]
9. Przychodzińska M. (2011). Powszechne wychowanie muzyczne: 1960–1990. Między koncepcją a realizacją [Universal Music Education: 1960–1990. Between concept and implementation] *Wychowanie Muzyczne w Szkole*, (4), 5–17. [in Polish]
10. Przychodzińska M. (1989). *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju* [Musical education - ideas, content, directions of development]. Warszawa: WSiP. [in Polish]
11. Pychyńska-Kindykiewicz W. (1986). *Łódzka Olimpiada Muzyczna (metoda monograficzna w badaniach problematyki wychowania muzycznego: metodologia badań)* [Lodz Music Olympics (monographic method in research on the issues of music education: research methodology)]. Warszawa: Instytut Kształcenia Nauczycieli. [in Polish]
12. Asafev B. V. (1973). *Izbrannye statii o muzykalnom prosveshhenii i obrazovanii* [Selected articles on music education and education]. Orlova E. M. (Ed.). (Vol. 2nd). Leningrad: Music. [in Russian]
13. Ziazun I. A., Myropolcka N. Ie, Khliebnikova L.O. (1998). *Vykhovannia estetychnoi kultury shkolariv* [Education of aesthetic culture of schoolchildren]. Kyiv: IZMN. [in Ukrainian]
14. Kabalevskij D. B. (1984). *Vospitanie uma i serdca. Kniga dlya uchitelya* [Education of the mind and heart. Book for the teacher]. Moscow: Education. [in Russian]

Отримано редакцією 26.04.2021 р.

УДК 373.5.016:821.161.2.09»1950/1990»
DOI: 10.31376/2410-0897-2021-1-140-151

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ У ПРОГРАМОВОМУ І НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПЕРІОДУ РАДЯНСЬКИХ ІДЕОЛОГЕМ (1950–1990 РР.)

Гоголь Наталія Валеріївна

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант відділу історії і філософії освіти
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
e-mail: natashagogol75@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0780-6237

У статті на основі аналізу програмового і навчально-методичного забезпечення з української літератури у 1950–1990 рр. визначено й обґрунтовано культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти. Доведено, що конструктивно-критичний аналіз історичного досвіду методики навчання української літератури періоду радянських ідеологем є важливим джерелом розроблення стратегії сучасної літературної освіти на засадах культурологічного підходу. Представлено хронологічний огляд програмового й навчально-методичного забезпечення з української літератури щодо реалізації міжпредметної й міжмистецької взаємодії. Розкрито значущість науково-методичних досліджень науковців, методистів, учителів-словесників, експериментальні завдання яких були спрямовані на визначення шляхів удосконалення навчання літератури на засадах культурологічного підходу.

Ключові слова: історико-педагогічне дослідження, культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти, викладання літератури на культурологічних засадах.

Постановка проблеми. В основу концептуальної парадигми шкільної літературної освіти в Україні покладено засадничі ідеї реалізації культурологічного підходу до навчання

української літератури, що реалізуються через стандартизацію змісту і результатів шкільної літературної освіти; упровадження особистісно орієнтованого навчання літератури, компетентнісної парадигми шкільної літературної освіти; використання інформаційно-комунікаційних технологій у шкільному курсі літератури, профілізації шкільної літературної освіти тощо.

Компетентнісні орієнтири сучасної шкільної літературної освіти вказують на необхідність обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному дискурсі 1950–1990 рр., що передбачає ретроспективний аналіз, актуалізацію та творчу реалізацію нагромадженого методичного досвіду в практиці навчання української літератури на культурологічних засадах.

Обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти у програмовому та навчально-методичному забезпеченні української літератури у період радянських ідеологем дає змогу глибше розглянути й усвідомити динаміку педагогічних явищ, характерних для певного історичного періоду, актуалізувати продуктивні педагогічні та методичні надбання вчених, провідних методистів із окресленого питання, з'ясувати особливості предметної методики як науки. Отже, критичний аналіз історичного досвіду методики навчання української літератури є важливим джерелом розроблення стратегії сучасної літературної освіти на засадах культурологічного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто наголосити, що проблему реалізації культурологічного підходу до навчання літератури засобами міжпредметної і міжмистецької взаємодії порушували на щаблі науково-методичної думки у другій половині ХХ століття. Українськими і зарубіжними вченими (Т. Бугайко, Ф. Бугайко, В. Голубков, В. Гречинська, Є. Колокольцев, А. Коржупова, В. Маранцман, М. Машенко, Л. Мірошніченко, Ф. Нодель, З. Рез, М. Рибникова, М. Щиряков та інші) на науково-методичному і практичному рівнях було осмислено потребу реалізації культурологічного підходу до навчання української, російської літератури, а також зарубіжної на уроках російської. Провідними українськими вченими останніх десятиліть ХХ – початку ХХІ ст. (О. Бандура, Н. Волошина, А. Градовський, О. Куцевол, Л. Овдійчук, Є. Пасічник, Б. Степанишин, В. Неділько, Л. Нежива, С. Жила, Г. Токмань, З. Шевченко, В. Шуляр, Т. Яценко та інші) розроблено концептуальні засади розвитку й упровадження культурологічного підходу до навчання української літератури як одного з провідних у національній системі шкільної літературної освіти, узагальнено й систематизовано традиційний досвід і розроблено новаторські погляди щодо навчання української літератури з урахуванням ідей культурологічного підходу. У цьому аспекті поділяємо думку української вченої Т. Яценко, яка наголошувала, що «в історичній перспективі простежується поступальний розвиток прогресивних науково-методичних ідей щодо шкільного навчання літератури: від знання змісту художнього твору та його прямої репродукції – до глибокого розуміння учнями значення прочитаного; від засвоєння літературознавчих понять – до їх свідомого застосування в процесі самостійного аналізу та творчої інтерпретації явищ мистецтва слова» [22, с. 260].

Мета статті. На основі конструктивно-критичного аналізу програмового і навчально-методичного забезпечення з української літератури періоду радянських ідеологем (1950–1990 рр.) визначити й обґрунтувати культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти.

Виклад основного матеріалу. У період розвитку методики навчання літератури у радянській школі (1950–1990 рр.) спостерігається підвищений інтерес учених-методистів, учителів-словесників до проблеми реалізації культурологічного підходу до навчання літератури, що відобразилося у навчальних програмах, підручниках і посібниках з предметної методики.

Хронологічний огляд навчальних програм з української літератури дає підстави для висновків про тенденційний характер міжпредметної та міжмистецької взаємодії. Так, у програмах з української літератури, виданих протягом 1950–1990 років, передбачалось урахування специфіки літератури як виду мистецтва та визначення її взаємозв'язків із суміжними видами образотворчості. Варто наголосити, що у пояснювальних записках до

програм з української літератури по-різному наголошувалося на важливості використання таких форм і методів роботи, які орієнтували словесників на відвідування і обговорення театральних вистав, кінофільмів, екскурсій у музеї живопису та скульптури, залучення живописних і графічних полотен, скульптурних зображень у процесі біографічного й текстуального опрацювання матеріалу.

Із 50-х років ХХ століття у пояснювальних записках чинних програм для учнів основної і старшої школи акцентувалося на важливості усвідомлення літератури як мистецтва слова серед інших видів образотворчостей. Автори програм скеровували роботу вчителів на використання у програмах з української літератури таких форм роботи, як колективне відвідування та обговорення театральних постановок, кінофільмів, прослуховування радіопрограм, проведення екскурсій у літературні музеї. Відтак у пояснювальних записках аналізованих програм знаходимо методичні рекомендації щодо застосування на уроках літератури різноманітних засобів унаочнення (літературні портрети і плакати, художні ілюстрації, репродукції живописних полотен), використання творів суміжних мистецтв (театру, музики, живопису, архітектури) з метою їх аналізу, зіставлення; проведення у позаурочний час екскурсій до літературних музеїв, музеїв живопису і скульптури задля розширення знань учнів, ознайомлення з різними видами мистецтв, актуалізації самостійної роботи школярів (перегляд документів, фотографій, написання творів тощо), самостійне опрацювання публіцистичних творів про мистецтво, написання письмових робіт (твори, відгуки, анотації тощо).

У програмах було акцентовано на доцільності систематичного використання технічних засобів унаочнення (звукочис, діапозитиви, діафільми, телебачення) під час звернення на уроках літератури до творів мистецтва. Проте, на думку авторів програм, необхідно «остерігатись дуже серйозної небезпеки – підміни вивчення літератури іншими видами мистецтва, оскільки використання останніх повинно допомагати учням глибше відчувати і зрозуміти силу і красу художнього слова, специфіку літератури, а не відвертати увагу школярів» [12, с. 10]. Варто відзначити, що у програмах акцентувалося й на важливості міжлітературних зв'язків, а саме: літератури народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) та зарубіжної літератури, що відображено у запропонованому для прочитання списку художніх творів.

Позитивною тенденцією на етапі подальшого визначення культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти було те, що у 50-х роках ХХ століття збільшилась кількість альбомів, які видавалися у вигляді методичних посібників для учителів середньої школи, а також спеціальних ювілейних випусків, призначених для використання на уроках літератури, наприклад: «М. О. Некрасов в портретах та ілюстраціях» (1950), «М. В. Гоголь в портретах, ілюстраціях і документах» (1953) та інші. У зазначених методичних посібниках та ювілейних випусках було подано систематизований матеріал щодо вивчення біографії письменника на уроці, аналізу його творчої спадщини, зокрема: репродукції портрета митця у різні періоди життя; живописні полотна, присвячені художнім творам автора; словесні коментарі, цитати із творів, спогади сучасників, уривки з творів художньої літератури тощо. Із метою зручності демонстрації передбачалася підготовка комплектів незброшурованих зразків образотворчого мистецтва по окремих класах та відповідних темах, що вивчалися.

Вартими уваги, на наш погляд, наочними посібниками, виданими на початку 50-х – 60-х рр. ХХ ст., були також ілюстровані таблиці, підготовлені Н. Верховською та М. Сосницькою «Иллюстрированные таблицы по литературе» (1953, 1958) [4; 5], що містили значну кількість репродукцій картин художників та ілюстрації до художніх творів письменників ХІХ століття. Проте їх суттєвим недоліком було чорно-біле зображення, а також замалий формат, що не дозволяло вчителю повноцінно, з належним навчально-виховним ефектом використовувати пропонований ілюстративний матеріал на уроках літератури.

Значний інтерес, на наш погляд, з точки зору використання засобів наочності для вчителя-словесника мав посібник «Изучение литературы в вечерней школе» (1977) під редакцією Т. Браже [2], у якому розкривалося місце і роль суміжних видів мистецтва під час

вивчення літератури, акцентувалося на взаємозв'язку літератури з образотворчим мистецтвом, музикою та кіно, висвітлювалася методика роботи з екранними та звуковими посібниками, розглядалися окремі аспекти використання телебачення на уроках російської літератури.

У 1960-х – 1970-х роках ХХ століття вирішенням низки конкретних проблем науково-методичного характеру займалося Міністерство освіти Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР). Зокрема, програмно-методичним відділом із метою піднесення рівня викладання літератури в середній загальноосвітній школі було розроблено низку методичних листів. Серед них варто відзначити «Поеднання навчання при вивченні мови і літератури в середній школі» (1964), «Факультативні заняття з української літератури в школі» (1971), «Вивчення української літератури в середніх загальноосвітніх школах за новою програмою» (1969), «Екранні посібники на уроках української літератури» (1971), «Підвищення ефективності виховного впливу літератури у світлі рішень XXV з'їзду КПРС» (1977) тощо. У методичних листах прямо чи опосередковано розкривалися питання специфіки вивчення літератури в школі як явища мистецтва та образного відтворення дійсності.

Варто наголосити, що із 60-х років ХХ століття поступово розширюється фонд засобів наочності: діафільмів, діапозитивів, звукових посібників тощо. Ученими науково-дослідного інституту шкільного обладнання і технічних засобів навчання Академії педагогічних наук СРСР було розроблено перелік типових навчально-наочних посібників, що орієнтував учителя-словесника на відбір і використання на уроках літератури необхідних засобів наочності [11]. У зазначеному документі було подано методичні рекомендації щодо роботи зі звуковим посібником («Сторінки радіопрограм», «Експерсії по літературних місцях» тощо), а також фонохрестоматіями для учнів 8-х – 10-х класів, що орієнтувало вчителів на використання звукопису в певній системі на уроках класного, позакласного читання та позаурочній роботі з літератури.

В УРСР у 50-х – 70-х рр. ХХ століття організаційним центром методики літератури став Науково-дослідний інститут педагогіки. Науковці інституту брали участь у створенні програм та підручників, розробці актуальних питань методики – методологічних основ методики викладання літератури (О. Мазуркевич), системі вивчення літератури (О. Бандура) тощо. Важливим науково-методичним центром також була кафедра методики мови і літератури Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького (нині – Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова). Науковці кафедри активно працювали над створенням послідовного курсу методики літератури, використанням звукопису в процесі вивчення літератури (Є. Пасічник), питаннями аналізу художнього твору (А. Сафонова) тощо. Відтак звукопис став могутнім культурним рушієм, засобом формування в учнів естетичних почуттів і смаків, дієвим механізмом естетичного впливу на виховання підростаючої особистості. У школах широко використовували грамзаписи народних пісень, уривків творів чи окремих творів письменників у виконанні майстрів художнього слова, арий із опер на тексти і сюжети літературних творів, фрагментів театральних вистав, радіокомпозицій тощо. Щороку методичне забезпечення загальноосвітніх шкіл УРСР поповнювалось фонохрестоматіями, які вміщували чимало творів музичного мистецтва. Вчителі використовували у власному педагогічному досвіді зразки музичного мистецтва під час підготовки учнів до сприймання літературних творів, вивчення оглядових тем, біографій письменників, розкриття музичності літературного твору чи його другого народження в музиці під час роботи з текстом художнього твору тощо.

У зазначений період у шкільній практиці дедалі більшого значення набувало навчальне телебачення. Знаменуючи собою прогрес науки і техніки, воно відкривало перед школою широкі можливості для вдосконалення процесу навчання і виховання учнів. Спільним рішенням колегії Міністерства освіти УРСР та Держкомітету Ради Міністрів УРСР по телебаченню і радіомовленню, прийнятим у грудні 1975 року, було визначено завдання забезпечити в усіх школах республіки використання на уроках навчальних телевізійних програм та підвищувати ефективність їх використання у педагогічному процесі [9]. Відтак питання навчального телебачення були відображені в планах роботи шкіл, педагогічних рад,

шкільних предметних методичних об'єднань, у тематиці педагогічних читань, семінарів, конференцій тощо.

Дослідження проблем використання навчального телебачення на уроках української мови та літератури вимагало копіткої й тривалої роботи науковців, мистецтвознавців, методистів, учителів, літературознавців тощо. У 60-х роках ХХ століття при Київському педагогічному інституті імені О. М. Горького створено науково-дослідну лабораторію, експериментальні завдання якої були спрямовані на визначення шляхів удосконалення телепередач з української літератури для 8-х – 10-х класів відповідно до вимог чинної програми, а також дослідження можливостей проведення уроків телевізійних вистав з української мови для учнів основної школи. Члени лабораторії вдосконалювали телевізійні програми, збільшували їх кількість, урізноманітнювали тематику, розробляли методичні рекомендації щодо використання кожної окремої телепрограми, пропонували найбільш доцільні форми і методи роботи у процесі вивчення теми чи розділу програми з української літератури тощо. Робота лабораторії носила експериментальний характер, а отже, були відмічені як позитивні, так і негативні її сторони під час застосування телевізійних програм на уроках української літератури. Так, позитивний відгук від учителів та методистів отримали телевізійні програми, присвячені вивченню творчості М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, І. Кочерги та інших українських письменників. 18 грудня 1968 року в ефір вийшла телевізійна програма на тему «Шевченко-художник». Вона була проведена як екскурсія по Київському музею Т. Г. Шевченка, яку супроводжувала розповідь про становлення Шевченка-художника. Поданий у програмі цікавий ілюстративний матеріал акцентував увагу учнів на обдарованості Т. Шевченка як художника, розумінні тематики його малярських творів, виконаних у різні періоди життя. Тема телевізійної програми вимагала від учнів уваги до різних за жанрами робіт художника, проте мистецтвознавчої інформації про техніку виконання живопису в різних жанрах (офорт, акварель, пастель тощо) було замало.

Наступні зауваження стосувалися кінострічки «М. Т. Рильський. Останні роки життя і творчості», у якій, на думку дослідників, було подано цікавий та розлогий матеріал про життя і творчість славетного поета і вченого. Культурологічну спрямованість програми забезпечував розлогий фольклорний матеріал (українські народні пісні, колядки, щедрівки тощо), уривки з віршів поета, проте обмеженість телепрограми в часі не давала можливості учням належним чином засвоїти багатий фактичний матеріал.

Дослідники лабораторії відповідно до проведених експериментальних досліджень акцентували увагу вчителів на дидактичній та ідейно-виховній спрямованості телевізійних програм, що використовувались на уроках української літератури. Відтак Управління шкіл Міністерства освіти УРСР щорічно на сторінках періодичних видань друкувало «Тематичний план та анотації навчальних телевізійних передач з української мови і літератури» [19; 20], у якому зазначало час перегляду телевізійної програми, клас та тему передачі. Тематичний план супроводжувався короткою анотацією програми, методичними рекомендаціями щодо перегляду та роботи з учнями під час її обговорення. Відтак на основі перегляду телепрограми та її обговорення на уроці школярі глибше ознайомлювались із життєвим і творчим життям українських письменників, отримували розлогу інформацію про розвиток літератури, культури і мистецтва у різні історичні періоди, мали нагоду познайомитись із ведучими телевізійних програм (ученими, письменниками, літературознавцями, мовознавцями, мистецтвознавцями, істориками, краєзнавцями, співробітниками музеїв тощо).

Подібна робота підсилювала значущість та ефективність використання навчального кіно на уроках української літератури, позначилась на вдосконаленні методики застосування навчальних телепрограм, кінофрагментів, робила їх систематичними та цілеспрямованими. Відтак активізації навчального процесу під час перегляду чи обговорення на уроках літератури діафільмів та кінострічок сприяли проблемні й творчо-пошукового характеру запитання і завдання. Тож пошук нових форм і методів використання теле- та кінопрограм сприяв активізації самостійної роботи учнів (усне обговорення програми, письмова рецензія на телепередачу, індивідуальне повідомлення на основі самостійного перегляду програми тощо).

Вивченню і поширенню передового педагогічного досвіду викладання літератури велику увагу приділяли кабінети мови і літератури обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів. Вони ознайолювались із системою роботи передових словесників та висвітлювали її у друкованих працях, проводили методичні семінари, організовували виступи досвідчених учителів на курсах перепідготовки. Методисти кабінетів проводили і науково-дослідну роботу: С. Мельничук – «Використання технічних засобів на уроках літератури» (1966), Г. Литвиненко – «Морально-етичні бесіди на уроках літератури» (1966) тощо. Передові вчителі, дослідники, вчені шукали шляхи використання на уроках літератури наочності, що полягало у скороченні витрат часу та зусиль учителів і учнів, доцільному та фаховому застосуванні технічних засобів навчання, забезпеченні високого рівня знань і вмій учнів. Шкільні та міжшкільні методичні комісії з мови і літератури мали своїм завданням брати безпосередню участь у навчальному процесі, здійснювати методичний контроль і надавати допомогу вчителям літератури, вивчати окремі питання методики, розробляти навчально-методичну документацію, створювати дидактико-методичні матеріали [3; 6; 7; 21].

Навчальне обладнання в кабінетах літератури поступово збагачувалось навчальними та художніми фільмами, діафільмами, фонохрестоматіями, звуковими посібниками, урізноманітнювалося творами суміжних видів мистецтва (живопису, музики, кіно, театру, мистецтва художнього читання) тощо, що сприяло конкретному й емоційному розкриттю історичної епохи, що вивчалася, глибокому осягненню учнями ідейного художнього задуму та сюжетно-композиційної побудови літературного твору, розкриттю життєвого та творчого шляху письменника. Завдяки кабінетам літератури створилися необхідні умови для належного зберігання та використання всіх засобів наочності, а також матеріалів, необхідних для проведення уроків та позакласних заходів; передумови для використання на уроках різноманітних методів і прийомів, що сприяли оптимізації викладання української літератури в школі. Так, у переліку навчального забезпечення для кожного класу вказувалися фонохрестоматії, звукові посібники («Сторінки радіопередач», «Екскурсії літературними місцями» тощо) та методичні рекомендації щодо їх застосування на певному етапі уроку літератури. Водночас видавалися окремі незброшуровані альбоми до окремих монографічних тем. З'явилися навчальні діафільми та діапозитиви, що склалися із фрагментів, що містили проблемні запитання і завдання на основі вивченого матеріалу.

Значною орієнтацією для вчителів літератури з питання створення різних видів наочних посібників був уперше розроблений Л. Чуніхіною та М. Колокольцевим «Анотований темник наочних посібників з літератури», у якому рекомендувалося створення комплектів демонстраційного матеріалу до вивчення біографії письменника, до художніх творів, що вивчалися текстуально, до історико-літературних оглядів [10]. Учені стверджували, що завдяки використанню на уроках літератури наочних посібників посилюється вплив на школярів художніх образів літератури, конкретизуються ідеї літературних творів, усвідомлюються окремі складні для розуміння учнями питання теорії літератури [10, с. 97]. Пропоновані вченими наочні посібники становили комплект тематично пов'язаних ілюстративних матеріалів (репродукцій портретів, художніх картин, ілюстрацій до літературних творів тощо). Ілюстрований матеріал добирався відповідно до змісту навчальної програми з літератури. Так, до комплектів демонстраційного матеріалу, що використовувався під час вивчення біографії письменника, учені радили відносити найкращі репродукції портретів письменників, їх сучасників, що вплинули на творчість митців, групові портрети; репродукції картин художників, що вдало відтворюють історичні події того часу, окремі епізоди із життя письменника; фотоматеріали, пов'язані з біографією митця; копії біографічних документів тощо.

Завдання комплектів демонстраційного художнього матеріалу, що використовувався під час текстуального вивчення художніх творів, полягало у конкретизації уявлень учнів про історичні періоди, зображені у творі, літературних образів тощо. Під час вивчення історико-літературних тем учені радили використовувати репродукції картин, що відтворюють загальні і літературні події, співзвучні літературним творам, художні ілюстрації до творів словесного мистецтва, репродукції портретів відомих суспільних діячів, письменників, критиків,

художників, музикантів тощо [10, с. 99].

У 70-х – 80-х рр. ХХ століття у програмах з української літератури (у пояснювальній записці) наголошувалось на необхідності використання на уроках літератури та в позакласній роботі не лише різноманітного унаочнення (літературні портрети і плакати, ілюстрації до творів, хронологічні таблиці життя і літературної діяльності письменників, унікальні видання тощо), а й творів суміжних видів мистецтва – живопису, скульптури, музики, театру, кіно, застосовуючи технічні засоби – магнітофон, кіноапарат, телевізор, епідіаскоп, фільмоскоп тощо [16, с. 76–77]. Із метою ідейно-естетичного впливу художнього твору на учнів пропонувалось використовувати телеуроки з окремих тем шкільного курсу літератури в якості одного із допоміжних засобів поглиблення вивчення літератури.

Конструктивно-критичне обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти було представлено О. Бандурою, яка у листі до Міністерства освіти УРСР (1981 р.) наголосувала на тому, що «здійснення міжпредметних зв'язків є обов'язковим у роботі на уроках з усіх предметів, у тому числі й з української літератури, що зобов'язувало вчителів-словесників підвищувати свою кваліфікацію шляхом поповнення знань відомостями з суміжних наук і мистецтв, оволодівати новими формами та методичними прийомами педагогічної діяльності» [1, с. 1]. На переконання сучасної вченої С. Жили, після виходу методичного листа, що орієнтував словесників комплексно підходити до навчання, указував на основі засоби активізації пізнавальної діяльності учнів за допомогою предметів гуманітарного циклу, роль і значущість творів образотворчого мистецтва на уроках літератури значно посилилась. Відтак використання на уроках літератури суміжних образотворчостей активізувало увагу учнів на «особливостях виразних можливостей слова і зображення, сприяло узгодженню знань із основ різних галузей мистецтвознавства, створювало умови для формування єдиної наукової системи поглядів на мистецтво як форму суспільної свідомості» [8, с. 49–50].

Варто наголосити, що посиленню уваги до проблеми міжпредметної та міжмистецької взаємодії з боку педагогів, методистів і учителів-практиків сприяло введення у проєкт програм з української літератури за 1980/81 н. р. (автори – О. Бандура, Н. Волошина) спеціального розділу «Міжпредметні зв'язки». Настанови цього розділу активізували творчі пошуки словесників, стимулювали їх до вдосконалення власної педагогічної майстерності щодо здійснення на уроках української літератури і в позакласній роботі міжпредметної та міжмистецької комунікації. Уведення до програм відповідного розділу розкривало нові можливості для обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в радянській школі.

Варто наголосити, що навчальні програми передреформеної доби (1984) характеризувалися достатньо деталізованими вказівками щодо міжпредметних зв'язків. У програмах з української літератури 80-х рр. ХХ століття зроблено акцент на зв'язки вивчення літератури з іншими предметами на основі відповідних навчальних програм, передбачено ознайомлення учнів із російською літературою, історією, суспільствознавством, музикою, образотворчим мистецтвом тощо на основі встановлення взаємозв'язків та урахування специфіки суміжних видів мистецтва на основі спільної тематики, проблематики, ідейно-естетичних позицій митців. Відтак активізація знань учнів із інших предметів, опертя на вже відомі факти, уміння зіставляти ті чи інші явища допомагали глибшому осягненню явищ літератури.

Так, у пояснювальних записках до програм акцентовано на розвитку загальнокультурного та літературного кругозору учнів, що здійснюватиметься на основі життєвих спостережень школярів та ознайомлення їх із творами кіно, театрального мистецтва, живопису та музики, поглиблюватиме уявлення про мистецтво в цілому та про взаємозв'язки і специфіку кожного з них. Під час вивчення літературних творів із метою розширення і збагачення сприймання їх учнями рекомендовано використання діафільмів, кінофрагментів, діапозитивів, радіо- і телепрограм із застосуванням звукописів, екранних, наочних посібників, а також поєднання уроків літератури з факультативними заняттями та позакласною роботою

(гуртковою діяльністю, читацькими конференціями, літературними вечорами, відвідуванням музеїв, концертів, театральних і кіновистав, проведенням екскурсій, походів по літературних місцях, літературним краєзнавством тощо). Структура і зміст навчальних програм орієнтували на осмислення ідейно-естетичних цінностей літературного твору в широкому мистецькому контексті.

Так, наприклад, під час оглядового вивчення теми «Давньоруська література» восьмикласникам пропонувалося розглянути тему з української мови «Близька спорідненість російської й української мов», з історії – «Ранньофеодальна держава – Київська Русь, феодальна роздробленість на території країни», образотворче мистецтво було представлено ілюстраціями В. Фаворського до «Слова о полку Ігоревім», а музичне мистецтво – фрагментами з опери О. Бородіна «Князь Ігор» [13, с. 43].

Серед основних видів усних і письмових робіт, якими мали оволодіти учні, у програмі наскрізно від класу до класу акцентовано на формуванні мовленнєвих умінь на основі виконання різних завдань, як-от: створення усних та письмових творів-роздумів, рецензій, відгуків тощо на прочитані книги, переглянуті кінофільми, телепрограми, вистави, твори живопису та музики з висловленням власного ставлення до зображених подій чи героїв. Запропоновані види робіт активізували інтерес учнів до художньої літератури та суміжних видів мистецтва, розвивали їхню ініціативність та творчість, розширювали кругозір, формували емоційно-ціннісне ставлення до сприйнятих мистецьких творів.

Візуалізації суміжних видів мистецтва, пропонованих програмою з української літератури, сприяв перелік навчально-наочних та екранних посібників з літератури, що містив фонохрестоматії, літературні альбоми за творчістю українських письменників, їхні портрети, літературні плакати про життя і творчість митців слова, а також анотований каталог навчальних кінофільмів з української літератури [14].

У проекті програми з української літератури для середньої загальноосвітньої школи, підготовленому Міністерством освіти УРСР спільно з НДІ педагогіки УРСР (1988) [18], та у програмах з української літератури для 5–11 та 8–11 класів для шкіл з українською і російською мовами навчання (1990) [15] рубрика «Міжпредметні зв'язки» не представлена, проте автори акцентують на формуванні вмінь та навичок, якими мають оволодіти школярі на уроках зв'язного мовлення під час написання власних творів на основі сприйнятих суміжних видів мистецтва. У пояснювальних записках згаданих програм зазначається, що вчитель на уроках літератури має ознайомлювати учнів із суміжними видами мистецтва (театром, музикою, живописом, архітектурою), а також у позакласній роботі використовувати екскурсії в літературні музеї, музеї живопису та скульптури, де учні зможуть не тільки розширити свої знання, а й більше дізнатися про інші види мистецтва, попрацювати із необхідними документами, підготувати твори за картиною тощо, що, безперечно, позначиться на формуванні в них читацької компетентності. Варто наголосити, що у зазначених програмах з української літератури для читання та аналізу подано досить розлогий пласт зарубіжної літератури та літератур народів СРСР (рубрика «Із зарубіжної літератури», «Із літератур народів СРСР»), проте мистецький контекст авторами проекту залишено без належної уваги.

До змісту навчальних програм, розроблених на початку 90-х років ХХ століття, було включено теми, що мали яскраво виражене мистецтвознавче спрямування. Так, наприклад, у варіанті навчальної програми, створеної колективом науковців Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка, для ознайомлення пропонували такі теми: «Літературний процес. Взаємодія літератури з іншими видами мистецтва», «Поняття синкретизму в мистецтві» тощо [15].

Варто відзначити й Проєкт програм для шкіл і класів із поглибленим вивченням української літератури та для спецшкіл суспільно-гуманітарного профілю для 8–11 класів (1989), який спрямовував організацію навчальної діяльності учнів з урахуванням ідей культурологічного підходу. Проте про врахування мистецького контексту йдеться лише у настановах до вступних оглядових лекцій, зокрема щодо розгляду літературного процесу 70-х – 90-х років ХІХ століття (10 клас) та 1917–1940 років (11 клас). Так, наприклад, під час вивчення реалістичної літератури в 10 класі рекомендовано залучення творів образотворчого

(твори С. Васильківського, М. Мурашка, А. Куїнджі, К. Трутовського та інших), музичного (твори М. Лисенка, П. Ніщинського, Ф. Колесси, М. Аркаса та інших) мистецтва, а в 11 класі лише запропоновано у вступній лекції акцентувати на питанні становлення театру періоду 20-х років ХХ століття та появі нових жанрів (кінодраматургія, кіноповість) [17, с. 36]. В означеній програмі актуалізовано значущість реалізації культурологічного підходу під час поглибленого вивчення творів української літератури та водночас засвідчено відсутність методичних настанов щодо його реалізації у процесі опрацювання конкретних літературних творів. Важливо зауважити, що Проект програми для поглибленого вивчення української літератури (1989) не набув чинності, а відтак, і впровадження в шкільну практику.

Висновки. Аналіз програмового й навчально-методичного забезпечення з української літератури у визначений історичний період дає підстави до таких висновків:

–реалізація ідей культурологічного підходу до вивчення художніх творів мала переважно тенденційний характер і засвідчувала відсутність методичних настанов щодо його реалізації у процесі опрацювання конкретних літературних творів;

–методистами, дослідниками, вчителями-словесниками усвідомлювалася важливість викладання літератури як мистецтва слова серед інших видів образотворчостей;

– робота вчителів-практиків була скерована на використання на уроках української літератури різноманітних засобів унаочнення (літературних портретів і плакатів, художніх ілюстрацій, репродукцій живописних полотен), творів суміжних мистецтв (театру, музики, живопису, архітектури) з метою їх аналізу, зіставлення;

–у навчально-методичних посібниках акцентувалося на взаємозв'язку літератури з образотворчим мистецтвом, музикою та кіно, висвітлювалася методика роботи з екранними та звуковими посібниками, розглядалися окремі аспекти використання телебачення на уроках літератури;

–науковою новизною і практичною значущістю відзначались експериментальні науково-методичні дослідження вчених, провідних методистів-словесників означеного історичного періоду, завдання яких полягало у визначенні шляхів удосконалення методики викладання літератури на культурологічних засадах.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у визначенні й обґрунтуванні культурологічного підходу до навчання літератури засобами шкільного підручника.

Список використаної літератури

1. Бандура О. М. Здійснення міжпредметних зв'язків на уроках української літератури: метод. лист. Київ: Рад. шк., 1981. 48 с.
2. Браже Т. Г. Изучение литературы в вечерней школе: пособ. для учителя / под ред. Т. Г. Браже. Москва: Просвещение, 1977. 254 с.
3. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики. 2-е вид., допов. і перероб. Київ: Рад. шк., 1962. 392 с.
4. Верховская Н. П., Сосницкая М. Д. Иллюстрированные таблицы по литературе. Наглядное пособие для IX классов средней школы. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1958.
5. Верховская Н. П., Сосницкая М. Д. Иллюстрированные таблицы по литературе. Наглядное пособие для VIII класса средней школы. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1953.
6. Гречинская В. С. Наглядность на уроках русской литературы: пособ. для учителя. Киев: Рад. шк., 1983. 152 с.
7. Дмитровський Є. М. Кабінет української мови і літератури в школі. Київ: Рад. шк., 1962.
8. Жила С. О. Вивчення української літератури у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом (9–11 класи): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02; Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 1994. 195 с.
9. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. 1976. № 4. С. 3–7.
10. Наглядные пособия по литературе в старших классах средней школы / под ред. Л. В. Чухининой. Москва: Просвещение, 1966. 101 с.
11. Перечень типовых учебно-наглядных пособий и учебного оборудования для общеобразовательных школ. Москва: Просвещение, 1969.
12. Програма з української літератури для серед. загальноосвіт. школи 4–10 кл. Київ: Рад. шк., 1967. 69 с.
13. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література для шкіл з українською і російською мовами навчання. IV–X кл. Київ: Рад. шк., 1984. 105 с.

14. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література. 4–10 кл. для шкіл з українською і російською мовами навчання. Київ: Рад. шк., 1987. 97 с.
15. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література. 5–11 класи, 8–11 класи для шкіл з українською і російською мовами навчання. Київ: Рад. шк., 1990. 397 с.
16. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська мова та література для шкіл з українською та російською мовами навчання. 4–10 класи. Київ: Рад. шк., 1973. 135 с.
17. Проект програм для шкіл і класів з поглибленим вивченням української літератури. 8–11 класи. Київ: Рад. шк., 1989. 96 с.
18. Проект програм середньої загальноосвітньої школи. Українська література 4–10 класи. Київ: Рад. шк., 1988. 136 с.
19. Тематичний план та анотації навчальних телевізійних передач з української мови і літератури на друге півріччя 1986/87 навчального року. *Українська мова і література в школі*. 1987. № 1. С. 18–22.
20. Тематичний план та анотації навчальних телевізійних передач з української мови і літератури на перше півріччя 1987/88 навчального року. *Українська мова і література в школі*. 1987. № 8. С. 27–30.
21. Цимбалюк В. І. Літературно-мовний кабінет у школі: посіб. для вчителів. Київ: Рад. шк., 1975. 104 с.
22. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2017. 464 с.

CULTUROLOGICAL BASES OF THE SCHOOL LITERARY EDUCATION CONTENT IN THE EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF UKRAINIAN LITERATURE IN THE SOVIET IDEOLOGIES PERIOD (1950–1990)

Hohol Nataliia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Candidate
Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Introduction. *Competence guidelines of modern school literary education indicate the need to substantiate the culturological bases of the school literary education content in the historical and pedagogical discourse of 1950–1990, which provides for retrospective analysis, actualization and creative implementation of the acquired methodical experience in teaching Ukrainian literature on a culturological basis. The study of culturological bases of the school literary education content in the educational and methodological support of Ukrainian literature in the Soviet ideologies allows a deeper examination and understanding of the dynamics of pedagogical phenomena of this historical period, actualizing effective educational and methodological achievements of researchers in modern school literary education.*

Purpose. *The purpose of this study is to determine and describe the culturological bases of the school literary education content proceeding from the constructive-critical analysis of syllabuses and educational and methodological support of Ukrainian literature in the Soviet ideologues period (1950–1990).*

Methods. *During the study, we use the following research methods: analytical – to carry out a comparative analysis of the psychological and pedagogical, methodological works, state educational documents, curricula and school textbooks, studying the scientific and pedagogical experience in order to identify the main methodological approaches to solving this issue in a science and practice; systematization - to formulate the study conclusions.*

Results. *The article identifies and describes the culturological bases of the school literary education content based on the analysis of program and educational and methodological support of Ukrainian literature in 1950–1990. It states that that the constructive-critical analysis of the historical experience of the methodology of teaching Ukrainian literature in the Soviet ideologies period is an important source for developing a modern literary education strategy on the basis of a culturological approach. A chronological overview of educational programs and training-methodical support of Ukrainian literature classes on the implementation of the culturological approach is presented. The importance of researchers' experimental scientific and methodological studies of this historical period is revealed, the objectives of which were to determine ways of improving methods of teaching the literature and practical implementation of interaction of arts and school subjects in Ukrainian literature classes.*

Originality. *The article emphasizes that studying of the culturological bases of school literary education with the analysis of effective methodological approaches is carried out on the basis of*

systematic analysis of regulatory documents, educational and methodological works, and numerous sources that provide information on the genesis of school literary education from the standpoint of the culturological approach.

Conclusion. *The use of these methodological approaches makes it possible to study the genesis of key theoretical and methodological achievements of researchers on this issue, contributes to their effective use for the development of modern theory and practice of teaching Ukrainian literature on a culturological basis.*

Key words: *historical and pedagogical research, culturological bases of the school literary education content, teaching Ukrainian literature on a culturological basis.*

References

1. Bandura O. M. (1981) *Zdiisnennia mizhpredmetnykh zviazkiv na urokakh ukrainskoi literatury: metod. lyst* [Using interdisciplinary links in Ukrainian literature classes: methodical letter]. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
2. Brazhe T. G. (1977) *Izuchenie literatury v vechernei shkole* [Teaching Literature at evening school: a teacher's manual]. Brazhe T. G. (Ed.). Moskva: Prosveshchenie. [in Russian].
3. Buhaiko T. F., Buhaiko F. F. (1962) *Ukrainska literatura v serednii shkoli. Kurs metodyky* [Ukrainian literature at the secondary school. A methods course]. (2th ed.). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
4. Verkhovskaia N. P., Sosnitckaia M. D. (1958) *Illiustrirovannye tablitsy po literature. Nagliadnoe posobie dlia 9 klassov srednei shkoly* [Illustrated tables for literature lessons. A visual manual for the 9th grade of a secondary school]. Moskva: Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatelstvo Ministerstva prosveshcheniia RSFSR [in Russian].
5. Verkhovskaia N. P., Sosnitckaia M. D. (1953) *Illiustrirovannye tablitsy po literature. Nagliadnoe posobie dlia 8 klassa srednei shkoly* [Illustrated tables for literature lessons. A visual manual for the 8th grade of a secondary school]. Moskva: Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatelstvo Ministerstva prosveshcheniia RSFSR [in Russian].
6. Grechinskaia V. S. (1983) *Nagliadnost na urokakh russkoi literatury* [Visual aids in Russian literature classes]. Kyiv: Radianska shkola. [in Russian].
7. Dmytrovskiy Ye. M. (1962) *Kabinet ukrainskoi movy i literatury v shkoli* [Ukrainian language and literature classroom at school]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
8. Zhyla S. O. (1994) *Vyvchennia ukrainskoi literatury u vzaiemozviazku z obrazotvorchym mystetstvom (9–11 klasy)* [Studying Ukrainian literature in connection with fine arts (9-11 grades)]. (Candidate's thesis). In-t pedahohiky APN Ukrainy. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
9. *Zbirnyk nakaziv ta instruktsii Ministerstva osvity URSR* [The collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the USSR] (1976). (4), 3–7. [in Ukrainian].
10. Chukhinina L. V. (Ed.). (1966). *Nagliadnye posobiia po literature v starshikh klassakh srednei shkoly* [Visual manuals on literature for senior students of a secondary school]. Moskva: Prosveshchenie. [in Russian].
11. *Perechen tipovykh uchebno-nagliadnykh posobii i uchebnogo oborudovaniia dlia obshcheobrazovatelnykh shkol* [List of typical teaching-visual manuals and teaching equipment for secondary schools] (1969). Moskva: Prosveshchenie. [in Russian].
12. *Prohrama z ukrainskoi literatury dlia sered. zahalnoosvit. shkoly 4–10 kl.* [Syllabus in Ukrainian literature for a secondary school. Grades 4–10] (1967). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
13. *Prohramy serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ukrainska literatura dlia shkil z ukrainskoiu i rosiiskoiu movamy navchannia. 4–10 kl.* [Secondary school programs. Ukrainian literature. For schools with Ukrainian and Russian languages of instruction. Grades 4–10] (1984). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
14. *Prohramy serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ukrainska literatura. 4–10 kl. dlia shkil z ukrainskoiu i rosiiskoiu movamy navchannia* [Secondary school programs. Ukrainian literature. Grades 4–10. For schools with Ukrainian and Russian languages of instruction] (1987) Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
15. *Prohramy serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ukrainska literatura. 5–11 klasy, 8–11 klasy dlia shkil z ukrainskoiu i rosiiskoiu movamy navchannia* [Secondary school programs. Ukrainian literature. Grades 5–11, 8–11. For schools with Ukrainian and Russian languages of instruction] (1990). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
16. *Prohramy serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ukrainska mova ta literature dlia shkil z ukrainskoiu ta rosiiskoiu movamy navchannia. 4–10 klasy* [Secondary school programs. Ukrainian language and literature. For schools with Ukrainian and Russian languages of instruction. Grades 4–10] (1973). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
17. *Proekt prohram dlia shkil i klasiv z pohlyblynym vyvchenniam ukrainskoi literatury. 8–11 klasy* [Draft of programs for schools and classes with in-depth study of Ukrainian literature. Grades 8–11] (1989). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
18. *Proekt prohram serednoi zahalnoosvitnoi shkoly. Ukrainska literatura 4–10 klasy* [Draft of secondary school programs. Ukrainian literature. Grades 4–10] (1988). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
19. *Tematychnyi plan ta anotatsii navchalnykh televiziinykh peredach z ukrainskoi movy i literatury na druhe pivrichchia 1986/87 navchalnogo roku* [Thematic plan and abstracts of educational television programs on the Ukrainian language and literature for the second half of the 1986/87 academic year] (1987). *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, (1), 18–22. [in Ukrainian].

20. Tematychnyi plan ta anotatsii navchalnykh televiziinykh peredach z ukrainskoi movy i literatury na pershe pivrichchia 1987/88 navchalnoho roku [Thematic plan and abstracts of educational television programs on the Ukrainian language and literature for the first half of the 1987/88 academic year] (1987). *Ukrainska mova i literatura i shkoli*, (8), 27–30. [in Ukrainian].

21. Tymbaliuk V. I. (1975). *Literaturno-movnyi kabinet u shkoli* [Literature and language classroom at school]. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].

22. Yatsenko T. O. (2017). *Tendentsii rozvytku metodyky navchannia ukrainskoi literatury v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia)* [Trends in the development of methods of teaching Ukrainian literature in secondary schools (late XX – early XXI century)]. (Candidate's thesis). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 26.03.2021 р.

УДК 378:37.091.113:373]:004:005.33(045)

DOI: 10.31376/2410-0897-2021-1-151-161

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗЗСО ДО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПЕДАГОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Швардак Маріанна Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту

Мукачівський державний університет

e-mail: anna-mari_p@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9560-9008

У статті проведено педагогічний екскурс становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти в Україні від 90-х років ХХ століття до сьогодення. Зосереджено увагу на технологізації управлінського процесу. Мета статті: дослідити процес становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти до застосування технологій педагогічного менеджменту. Детально розглянуто чотири етапи професійної підготовки майбутніх керівників: 1) 1990-2000 рр. – етап зародження професійної підготовки керівників навчальних закладів; 2) 2000–2009 рр. – етап становлення системи професійної підготовки керівних кадрів освіти; 3) 2010–2015 рр. – етап адаптації та активного пошуку шляхів підвищення якості професійної підготовки майбутніх керівників навчальних закладів; 4) 2015 р. – по сьогодні (2021 р.) – етап подальшого розвитку та вдосконалення професійної підготовки майбутніх керівників закладів освіти відповідно до європейських вимог. З'ясовано, що докорінне реформування освіти вимагає якісної високотехнологічної професійної підготовки майбутніх освітніх керівників у закладах вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, становлення, розвиток, майбутній керівник, заклад загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. Система вищої освіти в Україні неперервно реформується і трансформується в контексті європейських вимог, у зв'язку із чим актуалізується потреба в осмисленні якісної підготовки фахівців із вищою освітою з урахуванням історичного досвіду та сучасних викликів. На особливу увагу заслуговує професійна підготовка майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти, що володіють технологіями педагогічного менеджменту, здатні приймати якісно нові управлінські рішення, управляти інноваціями, адаптуватися та вчасно реагувати на зміни в освітній сфері. Це зумовлює потребу дослідження історії становлення та розвитку професійної підготовки майбутніх керівників в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем історичного становлення та розвитку професії керівників закладів освіти знаходимо в наукових доробках таких учених, як В. Берека, Л. Васильченко, І. Гришина, М. Лещенко, О. Локшина, В. Лунячек, О. Мармаза, В. Пікельна, А. Светлоусова та ін.

Важливим для нашого дослідження є аналіз проблеми застосування технологій педагогічного менеджменту в діяльності керівника, що розглядається в роботах таких науковців, як В. Берека, Н. Василенко, Л. Даниленко, О. Керекеша-Попова, Л. Кравченко, О. Лебідь, О. Мармаза, Л. Мартинець, С. Ніколаєнко, Л. Пшенична, Н. Сас, М. Сорочан та ін.

Підкреслюючи вагомість проаналізованого наукового доробку, варто врахувати, що в